

Българите в Северното Причерноморие ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМСЕДМИ

ФРЕНСКИ ДОКУМЕНТ ЗА БЪЛГАРСКИТЕ СЕЛИЩА В БЕСАРАБИЯ В СРЕДАТА НА ХІХ ВЕК

Христо Глушков

Френската дипломация изучава за пръв път по-детайлно и по-цялостно стопанските възможности на българските земи, религията и политическите аспирации на населението от двете страни на Балкана в годините на Кримската война (1853 - 1856 г.). Тогава френски и английски войски са транспортирани до Варна и остават в продължение на месеци в черноморския град, след което са изпратени срещу руската армия при Севастопол. Тяхното изхранване и допълнително екипиране се обезпечава от пазарите и панаирите на Североизточна България, поради което тя е допълнително проучвана от френски военни специалисти и дипломати¹.

Далеч преди войната България е посетена от френските учени Ами Буе и Адолф Бланки, от мисионери и пътешественици², а дипломатът Проспер Буре пристига със специална мисия непосредствено преди началото на военния конфликт между Русия и Турция, подкрепяна от западните държави³. Първото френско вицеконсулство в българските земи е открито във Варна през 40-те години, когато там се установяват и представители на Англия и Русия. През 1837 г. френски вицеконсул е назначен и в Пловдив, а през 70-те години френски дипломати се установяват в Русе, София, Битоля и Бургас⁴. Основните задължения на тези първи френски дипломати в България са почти изцяло стопански - те информират деловите среди в Париж и Марсилия за нивото на цените, за качеството и интереса към произвежданите храни, памук, вълна и розово масло. От средата на ХІХ в. датират и френските проекти за строеж и жп линии в България, които са резултат от обстойно проучвания на терена и възможните трасета⁵.

Но наред със стопанската информация във френското външно министерство са събрани и много данни за стремежа на българските общини да се освободят от гръцкото религиозно влияние и да създадат своя национална църква. Като традиционна покровителка на Османската империя и нейна основна кредиторка Франция посреща с безпокойство разширяването на руското влияние на Балканите и засилената активност на руската дипломация сред християнското население. В този смисъл едва ли предизвиква изненада един доклад на френския консул в Галац от 12 юни 1856 г., в който той представя българските емигрантски колонии в Бесарабия. Докладът е адресиран до граф Валевски, външен министър на Втората Империя (1852 - 1870 г.)⁶ Графът е син на Наполеон І от връзката му с полската аристократка Мария Валевска и като член на династията се ползва с пълното

доверие на император Наполеон III.

Верен на Френската дипломатическа традиция да се предава в Париж цялостна информация за поверения му консулски район, представителят на Ке Д'Орсе в Галац препраща в министерството си Записка за състоянието на българските колонии в Бесарабия заедно със свой коментар⁷. От доклада става ясно, че и след войната френската дипломация ще следи внимателно политическите настроения на християните по долния Дунав и ролята на Русия в Европейска Турция. Формулираните изводи и констатации в документа сочат, че в Галац френското външно министерство е представено от обективен и компетентен дипломат, който усърдно следи руските начинания по долния Дунав и приложението на договора от 30 март 1856 г., с който завършва Кримската война.

Докладът на консула и приложената Записка са в ръкопис върху бланка на френското консулство в Галац. Адресирани са чрез Политическата дирекция на външното министерство до Министъра граф Валевски. Според положения печат върху документите те пристигат в неговия кабинет точно за две седмици - на 26 юни 1856 г.

ДОКЛАД НА ФРЕНСКИЯ КОНСУЛ В ГАЛАЦ ДО ГРАФ ВАЛЕВСКИ

Консулство на Франция в Галац
Политическа дирекция, № 26

Господин Министре,

Имам чест да изпратя на Ваше Превъзходителство една Записка за българските колонии в Бесарабия. Този документ, по мое мнение, заслужава доверие; един от първенците на българските заселници го предостави на моя английски колега, който организира превода от оригинала, написан на гръцки език, след което ми предостави текста.

Както Ваше Превъзходителство може да установи, тези колонии са в много проспериращо състояние и се ползват с големи привилегии. Те бяха очевидно един политически инструмент в ръката на Русия и са били организирани, за да служат като база на панславистката пропаганда по десния бряг на р. Дунав. Руското правителство, господин Министре, проявява подчертан интерес да ги задържи колкото е възможно по-дълго под своето господство. Без съмнение, с такава цел неговите пълномощници настояваха в Париж⁸ да запазят малкия град Болград, който е главен център и седалище на религиозната митрополия на българските заселници. Заслужава да се припомни също, че неговите агенти си служеха в този момент с всички възможни средства, за да повлияят на тези от заселниците, които новата граница (с. 128) оставя на молдовска територия, да се оттеглят в частта на Бесарабия, която трябва да остане руска. От друга страна, изглежда, че българите не намират тяхното положение задоволително определено с чл. 16 от Договора от 30 март⁹ и че не са съгласни ни най-малко да станат молдовци, тъй като техните привилегии няма да бъдат гарантирани, защото и самата Молдова не е получила една трайна обществена организация. Тези от тях, които не искаха да станат руски поданици, предпочетоха да се върнат в България под протекцията на християнските държави. Предложения в този смисъл са били адресирани към английския консул, който ги е представил на своето правителство. До този момент нито една подобна молба не ми е представяна.

От няколко дни се разнесе мълвата, която вече се потвърди, че руснаците са

разрушили до основи Измаил. Според мене, една значителна част от укрепленията беше от желязо и те бяха свързани със скромната крепост. Договорът не предвижда нищо конкретно относно начина на предаване на укрепените места и това може да се осъществи само след поправката на границата от набързо назначената комисия. Не бе възможно да се предвиди, господин Министре, един факт, който предизвика угнетяващо впечатление у молдовците. Те намериха известна утеха за своето честолюбие в реституцията на един плацдарм¹⁰, който често бе оспорван във войните между Високата порта и Русия. А тези от тях, чиито патриотизъм е болезнено засегнат, възприемат чл. 26 от Парижкия мирен договор в неговия най-широк смисъл и мечтаят за една военна граница¹¹ и за една армия от 50 хиляди души. Каквото и да е мнението за румънската нация и за нейното бъдеще, аз не вярвам все още, че е в състояние да издържа подобно увеличение на войската. То е далеч над финансовите възможности на страната и по мое мнение дава повод за опасения, че с традиционното влияние, което руското правителство има и ще го има още дълго тук върху значителна част от молдаво-влашкото общество, при една нова война тези военни сили биха могли да се отстъпят на руснаците. В крайна сметка молдовците загубиха само едно укрепено място, което щяха да опазват с много трудности и което няма никаква стойност от стратегическа гледна точка; тяхната най-добра и сигурна граница е в гаранцията на всички Велики сили в Европа, подписали Парижкия мирен договор.

Една много по-достойна за съжаление загуба е тази, господин Министре, че общественото устройство и управление, което руснаците премахват, ще създаде по-късно проблеми на молдавското правителство. Също така и обширните постройки на карантината в Рени и хубавите казарми в Измаил са продадени на безценица на търговци, които ще ги превърнат в свои магазини.

Приемете, господин Министре, дълбокото ми почитание, с което имам чест да бъда на Ваше Превъзходителство много предан и покорен служител. /името на консула е нечетливо/¹²

Документ, приложен към политическия доклад № 26 с. 130

ЗАПИСКА за българските колонии в Бесарабия

1. Българските колонии в Бесарабия са създадени през 1830 г. Заселниците емигрират от Турция през 1812 и 1830 г.; те живеят в 82 села и в два малки града.
2. Те се ползват с религиозна свобода, мъжете не са задължени да отбиват военна служба, а този, който желае да се върне в своята родина е свободен да го направи, но след като заплати авансово своя данък за три години. Заселниците имат право да купуват земя, да търгуват във вътрешността на страната и в чужбина, както и да продават произведените продукти по свое усмотрение. Приходът на кръчмите във всяко село е за сметка на заселниците и служи, за да покрива разходите на общината, които вследствие на войната са достигнали през последните години до 70 хиляди рубли (280 хиляди френски франка).
3. Техните привилегии са отстъпени доживот.
4. Владетелят, още след заемането на трона, потвърждава тези привилегии.
5. В рамките на прилагания правилник българските колонии са разделени на 4

кантона (епархии). Жителите на всяко село избират за две години помежду си един шеф и един общински съвет, а на всеки три години епархиите избират своя шеф. Във всяко село има канцелария със секретар, който зависи от шефа на епархията. Четиримата шефове на кантона (епархията) се подчиняват на губернатора, назначаван от Министъра и поставен под преките заповеди на генерал-губернатора на нова Русия, чията резиденция е в Одеса и който зависи от руското правителство.

6. По принцип земята бе разпределяна по 50 десетини (54 хектара и половина) на семейство, то тъй като броя на семействата се увеличава, но полагащите им се части земя са били ограничени.

7. Данъкът от 24 сребърни копейки (около един френски франк) е за всяка десетина земя. Колонистите заплащат още и заплатите на всички служители и шефове, така, както и на губернатора, както и задължителните разходи на общинската канцелария, без правителството да плаща нещо за това.

8. Земята е разделена на толкова дялове, колкото са и семействата, а когато те се увеличават, заселниците създават нови села на незаети места.

9. Първата колония включва 19 села, втората 16 села, третата 28, а четвъртата 20, общо 83 села с население от 80 хиляди или 15 хиляди семейства.

10. Всяка колония изнася повече от един милион хектолитра зърно. Вълната и лойта се доставят в Одеса. Тя разполага с 80 хиляди биволи и крави, 40 хиляди коня, 15 хиляди мериносови овни и сто хиляди обикновени овце. Колонията изнася 500 хиляди ведра (6 млн. литра) вино. Колонията има и фонд от сто хиляди сребърни рубли (400 хиляди френски франка), а отделни личности са притежатели на суми, които достигат 300 хиляди сребърни рубли (1,2 млн. франка). Всички тези пари са депозирани в одеска банка. Те носят лихва от 4% и се изплащат тогава, когато депозитаря поиска.

11. Германските колонии са администрирани по същия начин с тази разлика само, че приходите от таверните са за сметка на правителството. Те са 24 на брой немски колонии¹³.

Бележки

¹ **Bonneau, Al.** La mer Noire. Revue contemporaine, III annuite, t. 16, Paris, 1854, p. 152 (N. Michoff. Contribution a l'histoire du commerce de la Bulgarie. III, Rapports consulaires français, Svichtov, 1950, p. 279-280; R. Guiliemin. La Guerre de Crimйе, Paris, 1981, p. 41-45.

² Френски пътеписи за Балканите XV - XVIII в., С., 1975, съставител и редактор Б. Цветкова, с. 303-315; Френски пътеписи за Балканите през XIX в., С., 1981, с. 335.

³ **Дамянов, С.** Франция и българската национална революция. С., 1968, с. 78-95.

⁴ **Матеева, М., Хр. Тепавичаров.** Дипломатически отношения на България 1878 - 1988. С., 1989, с. 302-307. **Александър Льо Ге.** Дипломатически доклади от София, 1875 - 1877. С., 1977, с. 37 и сл., **М. Матеева.** Консулските отношения на България, 1879 - 1986, С., 1988.

⁵ **Беров, Л.** "Източните железници" в България (1873 - 1908), сп. Исторически преглед, год. XV, 1959, кн. 1.

⁶ **Александър Флориан Валевски (1810 - 1868)** - офицер от френската армия през 30-те години, изпълнява различни дипломатически мисии в годините на Юлската монархия,

ръководи Парижкия мирен конгрес 1856 г.

⁷ Archives du Ministire des Affaires Etrangeres de France, C. P. C., Roumanie, Galatz, vol. I, p. 127-131.

⁸ По време на преговорите за подписване на мирния договор.

⁹ Виж текста на договора в Г. П. Генов. Международни актове и договори, засягащи България. С., 1940, с. 133-139.

¹⁰ Очевидно се касае за град Измаил.

¹¹ В чл. 20 на мирния договор е записано: "В замяна на градовете, пристанищата и земите, означени в чл. 4 на настоящия договор и за по-добро осигуряване на плаването по Дунава, Негово Величество Всеруския император се съгласява за едно поправяне на бесарабската граница", сб. Българите в Румъния XVII - XX в. Документи и материали. С., 1994, с. 73.

¹² Френският консул е аристократ, тъй като частицата дъо е добре изписана.

¹³ Литературата за българските селища в Бесарабия през XIX в. е значителна. Тук ще посочим най-важните от тях - Н. С. Державин, Болгарские колонии в России, СБНУ, XXIX, с. 12 и сл., К. Велики. Страници от миналото на българския народ. С., 1987, с. 77 и сл., **Цв. Кръстанов, Ив. Пенаков, Ст. Маслев, Д-р Иван Селимски** като учител, лекар и общественик. С., 1962.